

תולדות השראת שכינה (יד) / המשכן כדרך חדשה של עבודת ה' (לעומת מזבח ומצבה)

של דרכי עבודה: השתחוויה, עלייה לרגל והיראות לפני ה', הטבת המנורה, הקטרת קטורת, עריכת לחם הפנים, הנפת העומר ושתי הלחם, ניסוך המים, מערכת קרבנות קבועה (תמיד, שבתות, ראשי חודשים וחגים), ביכורים, בכור, הקהל, נטילת ד' מינים והקפת המזבח וכו'.

ברור כי הדבר מושפע מההבדל הקודם: במערכת פרטית אופי הפעילות מצומצם, בעוד שבמערכת ציבורית יש מקום למגוון רחב יותר של עבודות, ובכלל זה התכנסויות גדולות (כגון עלייה לרגל או מצוות הקהל במוצאי שנת השמיטה). אך מובן שיש כאן גם השפעה של ההבדל הראשון: המשכן הוא חלק ממערכת רחבה ומסועפת של מצוות וציוויים, המחייבת פעילויות קבועות ותדירות, שאין להן זכר במערכת המזבח והמצבה.

4. עבודה טבעית לעומת פעולה אנושית

העבודה במזבח ובמצבה היא עבודה טבעית. הדבר בולט במיוחד במזבח האדמה⁵, המבטא התרוממות כביכול של האדמה אל ה' (הרחיב על כך רש"י הירש בפירושו לבראשית ה', כ). מבנה המזבח עומד בפני עצמו, והוא פשוט הרבה יותר מן המכלול המורכב והמפואר של המקדש. ועוד, שבניגוד למקדש, שהוא ביסודו מבנה סגור, בנוי המזבח במקום פתוח, תחת כיפת השמים; במובן זה נבדל המזבח שבחצר המשכן מיתר המזבחות, שכן אף שנבנה במקום פתוח, הרי הוא מתייחס אל המבנה מצד מיקומו, וכלול בתחומי הקדושה שהמבנה מגדיר.

אשר למצבה, הרי אחת הדרכים לאפיין אותה היא עבודת ה' תוך קידוש הטבע, וכדברי הרב הירש (על בראשית ל"ג, כ):

מצבה שאינה עשויה בידי בני אדם אלא שהיא אבן אחת במצבה הטבעי, מעשה ה', מתאימה לשמש אבן זכרון לחסדי ה' אשר עשה עם בני אדם... בהתאם לזה היתה המצבה מקום הסכת הנסכים, המביעים הכרת טובו של ה' במתנות ידו לאדם...⁶

מזבח אדמה ומצבה מבטאים, אם כן, במובנים מסוימים, את עבודת ה' מתוך הטבע, על ידי הרמת הטבע אל ה'.

מאז בריאת העולם ועד מעמד הר סיני הייתה עבודת ה' במזבחות ובמצבות. ביטוי מפורש לדרך זו מצינו אצל משה רבנו למרגלות הר סיני:

וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת כָּל דְּבָרֵי ה' וַיִּשְׁכַּח בְּבִקְרֹוֹ וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ תַּחַת הָהָר וּשְׁתֵּים עָשָׂרָה מִצְבֵּה לְשָׁנִים עֶשֶׂר שְׁבֻטֵי יִשְׂרָאֵל
(שמות כ"ד, ד).

ובפרק שלאחר מכן כבר מצווה ה' על בניין המשכן: "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשִׁכְנִיתִי בְּתוֹכְכֶם" (שמות כ"ה, ח).

מה ההבדל המהותי בין עבודה במזבח ובמצבה לבין עבודה במשכן? מדוע בכלל נדרש השינוי, ומדוע דווקא בעיתוי זה?

ייתכן שניתן לנסח שאלה זו גם במישור הפרשני. מיד לאחר מעמד הר סיני מצווה ה' על בניין מזבח בצורותיו השונות – "מִזְבֵּחַ אֲדָמָה תַּעֲשֶׂה לִּי... וְאִם מִזְבֵּחַ אֲבָנִים תַּעֲשֶׂה לִּי..." (שמות כ', כ-כא) – וחמישה פרקים אחר כך מתחיל ציווי מלאכת המשכן, הכולל מזבח עצי שיטים (פרק כ"ז): מה היחס בין שתי הפרשיות, ומה משמעות המעבר מציווי על מזבח (האמור לאחר מעמד הר סיני!) לציווי על משכן?¹

א. בין מזבח ומצבה לבין משכן

1. היזמה

מזבח או מצבה יכול כל אדם להקים מיזמתו,² בעוד שהקמת המשכן נעשתה ביזמת הקב"ה ובציווי המפורש.

2. עבודת יחיד לעומת עבודת ציבור

מזבח ומצבה נבנים בדרך כלל על ידי יחידים ועבור יחידים,³ בעוד שמשכן נבנה על ידי הציבור ועבור הציבור.

3. אופי העבודה

מזבחות – כשם כן הם: מיועדים הם להקרבת קרבנות. במצבות לא מצינו הקרבת קרבן, אך מצינו הסכת נסכים (ראה בראשית כ"ח, יח; ל"ה, יד). במשכן יש מגוון רחב הרבה יותר

1 בסוגיה פרשנית זו נטפל בע"ה בשיעור הבא.

2 בשיעור הבא נדון אם "מזבח אדמה תעשה לי" (שמות כ', כ) הוא ציווי, או שמה תיאור של מה שיקרה בעתיד.

3 אמנם המזבחות שבנו האבות שימשו לקירוב אנשים לעבודת ה' (ראה שיעור 14 לשנת ה'תשס"ז), ובכל זאת, היו אלה מוקדים אזוריים שנבנו על ידי יחידים.

4 מלבד זאת, יש במקרא מזבחות שאינם משמשים להקרבת קרבנות. כמעט בכל המזבחות שבנו האבות (למעט המזבח שבנה אברהם בהר המוריה) אין מוזכרים קרבנות כלל, והם שימשו, ככל הנראה, כמוקד לקריאה בשם ה' ולהכנסת אנשים תחת כנפי השכינה. מצינו גם מזבח לעדות – המזבח שבנו שבטי ראובן וגד וחצי שבט מנשה על גדות הירדן (יהושע כ"ב).

5 בבניין מזבח אבנים ניכרת הפעולה האנושית יותר, ויש מקום לדון עד כמה מבטא גם הוא התרוממות של האדמה הטבעית כלפי השמים. ייתכן כי מזבח האבנים מבטא מציאות יציבה וקבועה יותר, וכדברי ראב"ע בפירושו לשמות כ', כא: "ואם מזבח אבנים – כאומר: עשה עתה מזבח אדמה, ואם תזכה שתכנס לארץ אז תבנה מזבח אבנים".

6 בהמשך פירושו שם (שהבאנוהו בשיעור 19 לשנת ה'תשס"ז) מרחיב הרב הירש על אודות ההבדל בין מצבה למזבח, ומדוע נאסרה המצבה, שהייתה אהובה בימי האבות, על הבנים.

בקודש, מצויים כלי הבית – מנורה ושולחן; ומזבח העולה, המהווה אך מרכיב אחד במערכת המשכן, ניצב בחצר.⁸ ואכן, בניגוד למשכן, שבפרשיות חנוכתו באים תיאורים מפורשים וחגיגיים של השראת השכינה – הן בתוכו הן על גבי המזבח שבחצרו – לא מצינו התגלות של הקב"ה על גבי המזבחות והמצבות שנבנו קודם מעמד הר סיני.

דומה כי ניתן לראות בהבדל זה את הציר של חלק ניכר מן ההבדלים עליהם עמדנו עד כה:⁹

- האדם יכול לעבוד את א-לוהיו מיזמתו בכל מקום, אך אין הוא יכול לקבוע בעצמו האם, מתי וכיצד להכין לו מקום משכן; את זאת יוכל ליזום רק הקב"ה עצמו.
- האדם יכול לפנות אל ה' ולעבדו בכל מקום, אך השראת שכינה היא במקום מוגדר.
- המזבח והמצבה הם דרך עבודה של היחיד, הפונה באמצעותם אל הקב"ה. עבודת הציבור, לעומת זאת, היא מכוח השראת שכינה בקרבו.
- מזבח ומצבה הם כלים לעבודת ה', על כן יכול כל אדם לעבוד בהם. במקדש, במקום שכינתו של ה', אין כל אדם יכול לעבוד, אלא רק מי שייחד הקב"ה לכך – וכשם שבבית מלכותו של מלך בשר ודם יכול לשרת רק מי שיועד והוכשר לדבר.
- אופייה המגוון של עבודת המקדש משקף במידה רבה את היותו מקום השראת שכינה. כך, למשל, ההשתחויה במקדש, העלייה אליו לרגל וההיראות בו לפני ה' – כולן ביטויים ישירים להשראת שכינה בו. הטבת המנורה, הקטרת הקטורת, עריכת לחם הפנים ואף מערכת הקרבנות הקבועה הן חלק מעיצוב המקדש כבית המצוות 'החקלאיות' המתקיימות במקדש (דוגמת העומר, שתי הלחם או הביכורים) משקפות למעשה את המרחק שנוצר בין מקום עבודת האדם את ה', שהוא במקום השראת השכינה, לבין מקום עבודת האדם את שדהו (קודם לכן יכול האדם פשוט לבנות מזבח בשדה). בקצרה, עבודת ה' במקדש שונה מעבודת ה' במזבח ובמצבה בהיותה עבודת ה' בביתו.

8. היקף מחיצות הבית – בין ישראל לעמים

בשיעור קודם (שיעור 19 לשנת ה'תשס"ז) הבאנו את ביאורו של הרב קוק (אגרות הראי"ה ח"ג, איגרת תשמ"ו, עמ' י) לכך שהמצבה, שהייתה מותרת בימי האבות, נאסרה על הבנים. נביא בשנית חלק מדבריו:

...וראוי להתבונן על הקו המבדיל בין מרכז שמתקבצים לעבודה סביבו, שנתרחק, ובין בניין שמתקבצים לעבודה בתוכו, שנשאר אהוב...

מבנה המשכן, לעומתם, מייצג את הפעולה האנושית בשיאה: תכנון וביצוע של מבנה מורכב ממגוון רחב של חומרים, תוך התאמה לתנאי המקום והזמן. לשם כך דרושה "רוח א-להים בְּחָכְמָה וּבְתוּבָה וּבְדַעַת וּבְכָל מְלָאכָה, לְחֹשֵׁב מְחֻשְׁבֵּת לַעֲשׂוֹת בְּזָהָב וּבְכֶסֶף וּבְנַחֲשֵׁת, וּבַחֲרֹשֶׁת אֶבֶן לְמִלֵּאת וּבַחֲרֹשֶׁת עֵץ לַעֲשׂוֹת בְּכָל מְלָאכָה" (שמות ל"א, ג-ה); ואמנם החכמה מאת ה' היא, אך העשייה – אנושית.

5. בכל מקום או במקום אחד

מזבח ומצבה ניתן לבנות בכל מקום, ללא הגבלה מבחינת האתר או המספר. יכול אדם, דרך משל, לקיים בו-זמנית מזבחות על פתח ביתו, במקום עבודתו ובמקום שבו קרה לו אירוע משמעותי כזה או אחר.

משכן, לעומת זאת, נבנה במקום מסוים, ובזמן נתון הוא מצוי בו בלבד. אמנם במדבר ובראשית דרכם של ישראל בארץ ינדוד המשכן בין תחנות שונות, אך תמיד יימצא במקום אחד בלבד, שיהווה את מקום העבודה המרכזי (או היחיד, בשעת איסור במות, ראה זבחים פ"ד משניות ד-ה) של העם באותה עת, עד מציאת המקום אשר יבחר ה' בירושלים, שם תיקבע עבודת ה' עולמית.

קביעת מקום מסוים (גם אם זמני) לשום בו מבנה לעבודת ה' מגדירה מחדש את המרחבים שבתוך המבנה (חצר המשכן, הקודש וקודש הקודשים) ואת אלו הסובבים אותו (מחנה שכינה, מחנה לויה ומחנה ישראל), ומכתיבה ביחס אליהם חיובים ואיסורים הנובעים מהימצאות המבנה במקום – תופעה שאינה קיימת כלל במזבח ובמצבה.

6. זהות העובדים

אין בתורה הגדרה מפורטת של העובדים במזבח ובמצבה. על פי חז"ל (זבחים פ"ד מ"ד), העבודה הייתה בבכורות, כלומר: הבכור בכל משפחה שימש כנציג המשפחה כולה. מכל מקום, העבודה ניתנה להיעשות בכל בית ובית, ועל ידי נציגים מכל בית ובית.

במשכן נבחר לעבודה שבט לוי כולו, ומתוכו נתקדשו לכהונה אהרן ובניו.⁷ מעתה מוגבלת עבודת המקדש לשבט מסוים שנבחר לכך, ואין אחרים זולתם יכולים למלא את התפקיד. יתר על כן, גם בתוך שבט זה יש מדרג, המכתיב חיובים ואיסורים שונים ביחס לכל אחד משלבו. כל אלו אינם קיימים כלל במזבח ובמצבה.

7. עבודת האדם והשראת שכינה

מזבח ומצבה, עיקר ייעודם בעבודת האדם את ה', בעוד שהמשכן הוא גם (ואולי בראש ובראשונה) מקום להשראת שכינה – "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשִׁכְנֵתִי בְּתוֹכָם" (שמות כ"ה, ח). נוכחות השכינה מתבטאת, כידוע, במבנה המשכן, המעוצב כבית: בחדר הפנימי ביותר, בקודש הקודשים, שורה שכינה על גבי הארון, הכפורת והכרובים; בחדר החיצוני יותר,

8 הרחבנו מעט יותר על מבנה המשכן כבית בשיעורינו לשנת ה'תשס"ז, שיעור 23 פרק ד.

9 תודתי נתונה לעורך היקר של שיעורינו, ר' בעז קלוש, שחידד נקודה זו.

7 על מחלוקת רש"י ורמב"ן בדבר סדר הבחירה של שבט לוי ושל משפחת הכהונה עיין שיעור 24 לשנת ה'תשס"ז.

יוצרת מרחק בין האדם הפשוט לבין המבנה המקודש, וגם בתוכו פנימה יש מדרגות, חדר לפנים מחדר; ומאידך גיסא, ככל שנכנסים פנימה במשכן, נוכחות ה' מוחשית יותר.¹⁰

ב. מדוע יש לעבור ממזבח/מצבה למשכן?

1. מעבודת יחידים לעבודת ציבור

כבר מנינו בין המאפיינים הבולטים של שינוי זה את המעבר מעבודת יחידים לעבודת ציבור, ומעבודת ה' גרידא לעבודת ה' בביתו – במקום ששורה שכינתו. אמנם הבדלים אלו אינם מחייבים בהכרח שינוי; כזכור (ראה שיעור 23 לשנת ה'תשס"ז), ספורנו ראה בעבודה 'העממית', במזבח בלבד, את הדרך האידיאלית להשראת שכינה בכל עם ישראל (ומסתבר שדבר זה גופו הוא חלק ממחלוקתו עם שאר הראשונים).¹¹

מלבד זאת ניתן למנות עוד שתי סיבות מרכזיות למעבר למשכן, ועל שתיהן כבר עמדנו, למעשה, בשיעורים קודמים (ועל כן נקצר כאן): מעמד הר סיני וחטא העגל.¹²

2. מעמד הר סיני

עשר המכות, יציאת מצרים, קריעת ים סוף, הורדת המן והעלאת השליו, הוצאת המים מן הצור ומלחמת עמלק – כל אלו היו נסים אדירים, בהם התגלתה יד ה' והשגחתו הישירה על ישראל. אך התופעה הייחודית שאירעה בהר סיני – התגלות פומבית חד-פעמית של הקב"ה לעיני עם שלם ואמירת הדיברות להם – שינתה באופן מהותי את הזיקה בין הקב"ה לישראל.

על המשכן כהמשך למעמד הר סיני כבר עמדנו בהרחבה בשיעורים 20 ו-22 לשנת ה'תשס"ז, וכאן נציין בקצרה את ההיבטים השונים של הדבר כפי שעלו שם.

א. גילוי מלכות ה' במשכן – המשך לקבלתה בהר סיני:

וכיון שקיבלו ישראל מלכות שמים בשמחה ואמרו 'כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע' (שמות כ"ד, ז), מיד אמר הקב"ה למשה 'דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה' (שם כ"ה, ב) (תנא דבי אליהו, אליהו רבה פרשה יז).

במעמד הר סיני קיבלו בני ישראל מלכות שמים בשמחה, ועל מנת להמשיך את גילויה בעולם נבנה המשכן,¹³ הממלא ייעוד זה – בניגוד למזבח ולמצבה, שגילוי מלכות שמים על ידם מצומצם הרבה יותר.

ביאור הדבר, כי מראש אמנה, כשהחל איתן האזרחי [=אברהם] לקרא בשם ה', הלוא לא היתה הקריאה מפורטת בדרך עבודה מיוחדת ומסודרת להלכותיו, כי אם להפנות את הלבבות בכלל לשם ה' א-ל עולם קונה שמים וארץ. וסגנון זה אינו מניח הבדל בין עם לעם וכל באי עולם יוכלו יחד להתקבץ לעבוד את ה'. וזאת היא הוראת המצבה: נקודה מקודשת מרכזית, שהכל מתקבצים לעבודה סביבה באין הבדלה.

אבל מעמד כזה הוא רק מעמד של הכשרה. מגמתה העליונה היא, שתבוא לעולם אותה הסגולה של העבודה הרצויה, המסודרת ברוח ה' ומיוחדת לישראל עם סגולה, ולזאת המדרגה אין כל באי עולם ראויים להשתתף בשווה. ויעקב כאשר ראה את הסגולה המיוחדת, העתידה להופיע מזרע ברכ ה' אשר יפרח ממנו, אמר אז: 'והאבן הזאת אשר שמת מצבה' – לא תהיה עוד מצבה חופשית, שהעבודה תהיה מרוכזת סביבה בלא הבדלת מחיצות, כי אם 'היה בית א-לקים', בית מיוחד מוקף מחיצות, שרק הראויים לו יכולים לבוא אליו. וכל העמים אין להם עדיין שום מושג איזו תועלת יש בכל אותה הפרטיות המסודרת, בכל אותם גופי הלכות של תורה ומצוותיה, שישראל מצטיינים בהם בכל מעשיהם...

לעתיד לבוא, כשיראו כל באי עולם מה פעלו אלה החוקים והמשפטים... יאמרו כולם: מעתה נדע שלא די לנו באותה ההכללה של קריאה בשם ה' לבד, במושג האמונה הערום, אשר חשבנו אותו למספיק לכל התפקידים הנשמתיים, אלא צריכים אנו לעלות אל הר ה' הקורא בכללות לקדושת אמונת ה' וחברתו בכלל, למען נבוא אל הבית פנימה, 'אל בית א-לקי עולם'.

מצבה משקפת את מושג האמונה העירום, והכול מתקבצים סביבה, בלא הבחנה והבדל ובלא הגבלות ומצוות מיוחדות. לבית, לעומת זאת, יש גדרים וגבולות, ויש בו הגדרות מדויקות – חוקי התורה ומצוותיה – של היחסים בין האדם לא-לוהיו. גבולות הבית, מחיצותיו, מבחינים בין ישראל לעמים: בין מי שבתוכו, לבין מי שטרם הגיע למדרגה המאפשרת לבוא אל הבית פנימה.

סיכום

מערכת המזבחות והמצבות מיועדת דרך כלל ליחידים; בה מבטא האדם את רצונו לעבוד את ה', ועל כן הוא הקובע את המקום ואת הזמן, מה אופי העבודה ומי העובדים.

המשכן נבנה במקום, בזמן ובאופן מסוימים, כמצוות ה', והוא חלק ממערכת מקיפה ורחבה של ציוויים. הוא נבנה על ידי עם ישראל ועבורו, ועל כן יש לו ייעוד ומשמעות שונים. הגדרת המבנה כבית ה' מכתובה חיובים ומגבלות באשר לקדושת המקום, ולעבודה בו נבחר שבט מיוחד.

מזבחות ומצבות הם אפוא זמינים, פשוטים ועממיים: כל אחד יכול לגשת ולהקריב קרבן כרצונו. מציאות של משכן

10 הרחיב בנקודה זו ישראל אריאל במאמרו הנאה "היפוי הוא קצה קרחון", בתוך: מקור ראשון, ערב שבת פרשת תרומה, ג' באדר ה'תשס"ו, 3.3.2006.

11 על המשמעות של שיטת ספורנו להבנת עבודת ה' והשראת שכינה ממעמד הר סיני ואילך עוד נרחיב בע"ה באחד השיעורים הבאים.

12 כזכור, הרואים במשכן ציווי לכתחילה ימצאו קשר ישיר בינו ובין מעמד הר סיני, בעוד שהנוקטים בדעה שהמשכן הנו בדיעבד קושרים את ציווי המשכן לחטא העגל (על סוגיית "משכן – לכתחילה או בדיעבד" ראה שיעורים 22-24 לשנת ה'תשס"ז).

13 בשיעור 21 לשנת ה'תשס"ז ראינו כי בני ישראל הכירו לראשונה במלכות ה' בשירת הים, ואכן, שם גם מוזכר מקדש לראשונה.

ב. המשך הקשר שנוצר בין הקב"ה לכנסת ישראל על ידי התורה:

'ויקחו לי תרומה' (שמות כ"ה, ב) – אני נתתי לכם את תורת, וקחו גם אותי. ומנין לומר 'לי' במקום 'אותי'? שנאמר 'ולי אני עבדך' (מל"א א', כו) (תורה שלמה שמות כ"ה, ב אות יב בשם לקח טוב שם).

משל למלך שהיה לו בת יחידה. בא אחד מן המלכים ונטלה. ביקש לילך לו לארצו וליטול לאשתו. אמר לו: בתי שנתתי לך – יחידית היא. לפרוש ממנה איני יכול; לומר לך 'אל תטלה' איני יכול, לפי שהיא אשתך; אלא זו טובה עשה לי, שכל מקום שאתה הולך, קיטון אחד עשה לי שאדור אצלכם, שאיני יכול להניח את בתי. כך אמר הקדוש ברוך הוא לישראל: נתתי לכם את התורה. לפרוש הימנה איני יכול; לומר לכם 'אל תטלוה' איני יכול; אלא בכל מקום שאתם הולכים, בית אחד עשו לי שאדור בתוכו, שנאמר 'ועשו לי מקדש' (שמות כ"ה, ח) (שמות רבה לג א).

על המקום המרכזי שתופסת התורה במקדש כבר עמדנו בעבר (שיעור 2 לשנת ה'תשס"ז). ממדרשים אלו (וממקורות נוספים) עולה כי הקשר בין המקדש לתורה מתחיל בעצם הציווי על בניית המשכן, שבו מתאפשרת נוכחות הקב"ה בתוך בני ישראל על ידי לקיחת התורה, ומונצח המפגש הבלתי-אמצעי בין הקב"ה וישראל על ידי התורה.

ג. המשך הקרבה המוחשית בין הקב"ה ועם ישראל. כך ביאר מ"ד קאסוטו (פירוש לספר שמות, עמ' 221):

...בני ישראל, לאחר שזכו להתגלות הא-להים בהר סיני, עמדו לנסוע משם ולהתרחק ממקום ההתגלות. עד שהיו חונים במקום, מרגישים היו את קרבת הא-להים; נסעו, נדמה היה בעיניהם כאילו נתפרדה החבילה, אלמלא שהיה בתוכם מעין סמל מוחשי לנוכחות ה' בתוכם. לשמש סמל כזה נועד המשכן... הקשר שבין ישראל ובין המשכן הריהו המשך מתמיד של הקשר שנוצר בהר סיני בין העם ובין א-להיו. בני ישראל השוכנים לשבטיהם בכל חנייה וחנייה יכולים לראות מכל עבר את המשכן העומד באמצע המחנה, ומציאותו של המשכן לנגד עיניהם מוכיחה להם כי כשם שהיה כבוד ה' שוכן על הר סיני, כך הוא שוכן בתוכם בכל מקומות נדודיהם במדבר. ולזה מתכוון הכתוב באמרו (שמות כ"ה, ח): 'ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם'...

הקרבה המוחשית שנוצרה בין ישראל לקב"ה במעמד הר סיני דורשת המשך. את הצורך הזה ממלא המשכן, בו שוכן ה' בתוך מחנה ישראל, וכך נמצא עמם בכל אשר ילכו.

3. חטא העגל

הקשר שבין ציווי המשכן לחטא העגל נידון בהרחבה בשיעור 23 לשנת ה'תשס"ז, ונציין בקצרה את ההיבטים עליהם עמדנו שם.

א. הקדמת תרופה למכה:

'ועשו לי מקדש' (שמות כ"ה, ח) – הטיב להם הקב"ה והקדים צרי למכתם וציוה את משה להזהירם על עשיית המשכן וכל כליו לכפר על מעשה העגל. תבוא 'ועשו לי מקדש' ויכפר על 'קום עשה לנו א-להים' (שם ל"ב, א) (מדרש לקח טוב, כי תשא קה; הובא בתורה שלמה תרומה אות עב).

כלומר: בניין המשכן אמור לסייע בהתמודדות עם חטא העגל, והוא בבחינת הקדמת רפואה למכה.

ב. קירוב מחודש לאחר החטא:

דבר אחר: 'ויקחו לי תרומה', הדא הוא דכתיב 'אני ישנה ולבי ער' (שיר השירים ה', ב), אמרה כנסת ישראל: ...אני ישנה ממעשה העגל [נתייאשתי שהוא ח"ו לא יתרצה עוד], ולבי ער והקב"ה מרתיק [לשון הכאה ודפיקה] עלי, הוי 'ויקחו לי תרומה'. 'פתחי לי אחותי רעיתי' (שם), עד מתי אהיה מתהלך בלא בית... אלא עשו לי מקדש שלא אהיה בחוץ (שמות רבה לג ג; בסוגריים מרובעים – הערות של נ' ליבוביץ).

מדרש זה מציג את בניין המשכן כצעד של הקב"ה לקראת ישראל אחרי חטא העגל, על מנת לעודדם מייאושם ולבטא באופן מעשי את הימצאותו בקרבם למרות החטא.

ג. היענות לצורך האנושי באמצעי עבודה מוחשיים:

וכל ענין המנורה והשלחן והמזבח והקרשים והאהל והיריעות וכל כלי המשכן מפני מה? אמרו ישראל לפני הקב"ה: רבוננו של עולם, מלכי הגוים יש להם אהל ושלחן ומנורה ומקטר קטורת, וכן הוא תכסיסי המלוכה, כי כל מלך צריך לכך, ואתה הוא מלכנו גואלינו מושיענו, לא יהיה לפניך תכסיסי המלוכה, עד שיודע לכל באי העולם כי אתה הוא המלך?! אמר להם: בני, אותם בשר ודם צריכים לכל זה, אבל אני איני צריך, כי אין לפני לא אכילה ולא שתייה, ואיני צריך מאור... אם כן עשו מה שאתם חפצים, אלא עשו אותם כאשר אני מצווה אתכם (מדרש אגדה מהד' בובר, שמות כ"ז, א).

חטא העגל הוכיח כי עם ישראל אינו מסתפק בעבודת ה' במחשבה ובלב, אלא זקוק לאמצעים מוחשיים. על פי המדרש, המשכן הנו מענה א-לוהי לדרישה זו, המהווה תיקון משמעותי לחטא.

לסיכום

ניתן להצביע על שלוש סיבות מרכזיות למעבר בעיתוי זה מעבודה במזבח ובמצבה לעבודה במשכן:

א. מעבר מעבודה של יחידים לעבודה של ציבור.

ב. המשך למעמד הר סיני: כביטוי וגילוי של המלכת ה' בעולם, כהמשך הזיקה שבין הקב"ה וישראל באמצעות התורה, וכהמשך לקשר המוחשי ביניהם.

ג. תיקון לחטא העגל: כמענה לצורך בביטוי מוחשי לנוכחות ה', כביטוי של קרבת ה' לאחר החטא והייאוש שבא בעטיו, ואף כהקדמת תרופה למכה.

שלושה גורמים אלו הרימו תרומות שונות לעיצוב צביונו של המשכן. התהליך של גיבוש עם ישראל מאוסף של יחידים לציבור הגיע לשיא רוחני ודתי בהתגלות הישירה החד-פעמית של הקב"ה לעיני עם שלם בהר סיני. מעמד זה בנה קומה חדשה של קשר בין הקב"ה לבני ישראל, ובו קרבה ומחויבות הדדית במדרגה שונה בתכלית ממה שהיה עד כה. המשכן הוא דרך להמשיך בתוככי מחנה ישראל – שהפכו עתה לעם, המוגדר על ידי זיקתו לקב"ה – את נוכחות ה' וקרבתו שהתגלו בהר סיני, דבר שמזבח ומצבה אינם מסוגלים לעשותו. כתיקון לחטא העגל מחדד המעבר ממזבח למשכן את הביטוי המוחשי לנוכחות ה' בקרב ישראל על ידי מבנה העשוי כדוגמת בית מגורים ממש, ואת העבודה באמצעי פולחן מוחשיים.

* * *

בחנו את ההבדלים בין עבודה במזבח ומצבה לבין משכן וניסינו להסביר את המעבר ביניהם. בשיעור הבא נבחן בעל"ה סוגיה זו מן ההיבט הפרשני, וננסה להבין את היחס בין הציווי על בניין המזבח בפרשת יתרו לבין הציווי על המשכן בפרשות תרומה ותצוה.

* כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב יצחק לוי, תשס"ח *
* עורך: בעז קלוש *

* בית המדרש הווירטואלי שלידי ישיבת הר עציון *
* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
* משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
* דוא"ל: office@etzion.org.il *
